

Національна академія внутрішніх справ

Кафедра теорії держави та права

ТЕМА 3. ФОРМА ДЕРЖАВИ

Засвоєння теоретичних положень цієї теми сприятиме формуванню вмінь і навичок спеціально-юридичного аналізу діючої в державі системи стримувань і противаг, порядку розподілу державної влади по території держави та способів взаємодії органів публічної влади між собою та народом. Осмислення відповідних знань дозволить здобувачу сформувати особисте, критичне відношення до політичного життя суспільства

Основні терміни теми

Форма
держави

Форма
державного
правління

Монархічна
форма
державного
правління

Республіканська
форма державного
правління

Форма
державного
устрою

Федерація

Унітарна
державна

Унія

Протекторат

Форма
державного
режиму

Демократична
форма
державного
режиму

Антидемократична
форма державного
режиму

Навчальні питання теми

3.1 Поняття та елементи форми держави

3.2 Поняття та види форми державного правління

3.3 Поняття та види форми державного
(територіального) устрою

3.4 Поняття та види форми державно-правового
(політичного) режиму

3.1. Поняття та елементи форми держави

Форма держави
– це порядок організації та здійснення державної влади в певній державі світу або типі держав

Фактори, які в комплексі визначають форму держави

умови
утворення
держави

історичні
традиції

внутрішньо-
політична
боротьба еліт

домінування
певних
ідеологічно-
культурних
цінностей

федеративна
форма
територіального
устрою держави
в США

монархія у
Великобританії

неодноразова
зміна форм у
державах
Африки

теократична
республіка в
Ірані

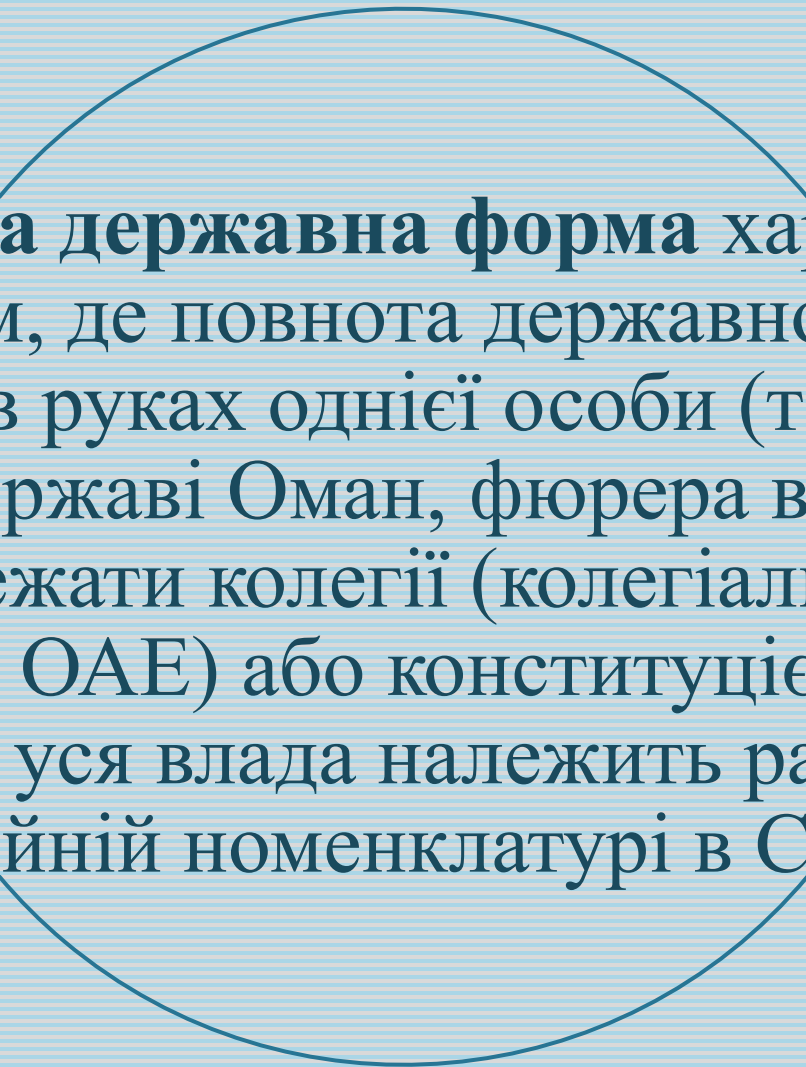
Форми держави

```
graph TD; A[Форми держави] --- B[монократична (єдиновладна)]; A --- C[сегментарна (змішана)]; A --- D[полікратична (багатовладна)];
```

монократична
(єдиновладна)

сегментарна
(змішана)

полікратична
(багатовладна)

Монократична державна форма характеризується єдиновладдям, де повнота державної влади може знаходитися в руках однієї особи (теократичного монарха в державі Оман, фюрера в нацистській Німеччині), належати колегії (колегіальному монарху – Раді Емірів в ОАЕ) або конституцією може бути проголошено, що уся влада належить радам (на справді – партійній номенклатурі в СРСР)

Сегментарна державна форма

— перехідна від монархатичної форми до полікратичної

Характерні ознаки

- формальний поділ державної влади
- зосередження влади в руках глави держави або уряду (монарха в дуалістичних монархіях або президента в «суперпрезидентських» республіках)
- відсутність або самотійність самоврядних органів суб'єктів федерації
- у державно-правовому режимі домінують авторитарні методи управління (заборони, обмеження)

Різновиди сегментарної державної форми

держави, що тяжіють до монархатичної форми

- Йорданія
- Марокко
- Таїланд

держави, що тяжіють до полікратичної форми

- Польща
- Чехія

Полікратична державна форма протилежна монократичній і характеризується такими ознаками

- діє поділ державної влади та існує місцеве самоврядування
- в державно-правовому режимі домінують демократичні методи управління
- не обмежується певною формою правління, існує, наприклад, при парламентській монархії в Японії або президентській республіці США

3.2. Поняття та види форми державного правління

Форма державного правління
– це спосіб (порядок) організації і здійснення державної влади, що характеризує формальний (нормативний) та одночасно фактично діючий порядок формування та взаємодії вищих органів державної влади (глави держави, парламенту та уряду) між собою та народом

**Основні форми
державного
правління**

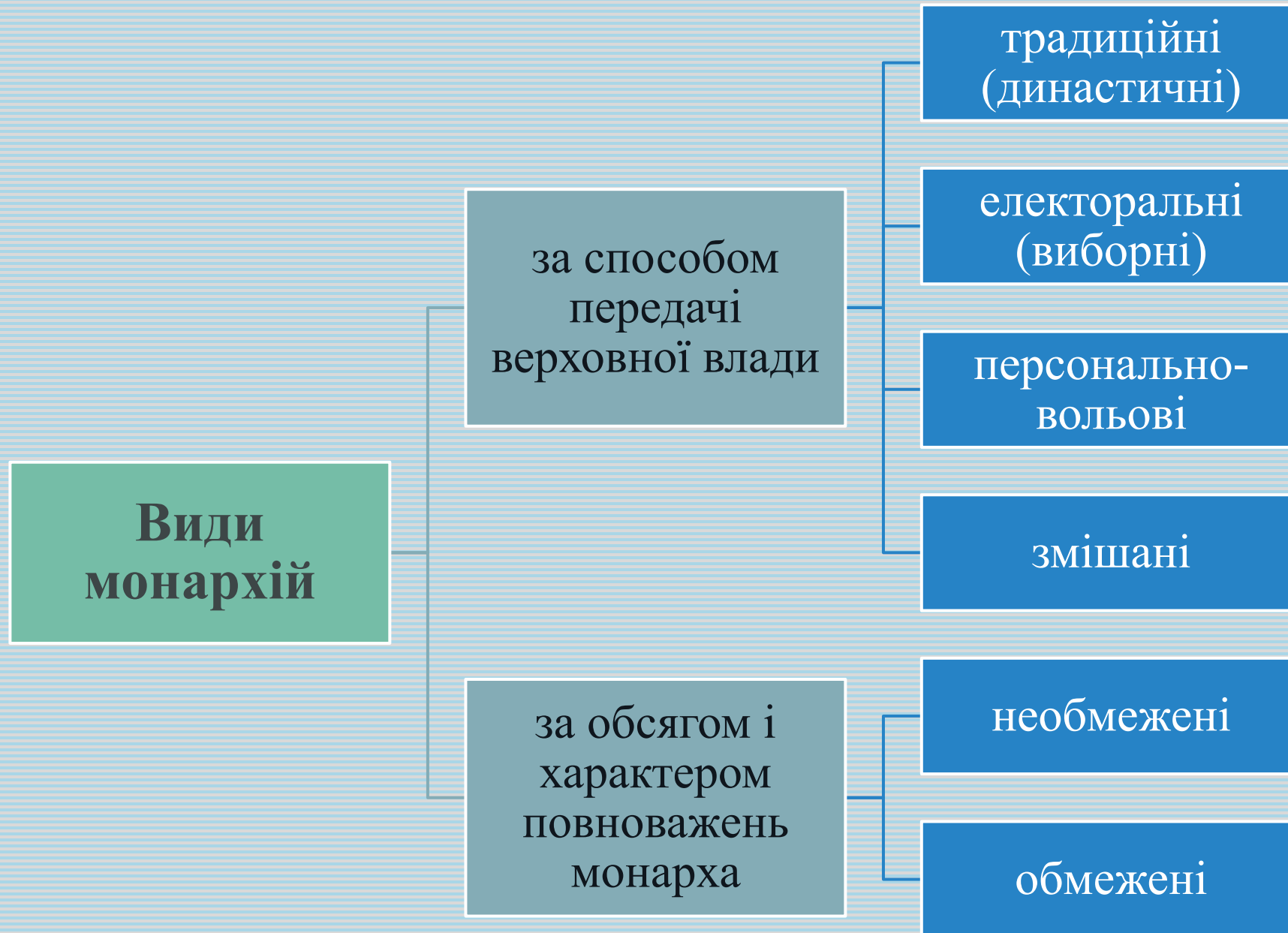
монархія

республіка

Монархія – це форма державного правління, при якій глава держави очолює систему вищих органів державної влади та повністю або частково зосереджує в своїх руках державну владу, яка передається у спадок представникам правлячої династії

Ознаки монархічної форми державного правління

- монарх є головою держави і здійснює від її імені представництво
- монарх є носієм державної влади за правом крові (спорідненості) й отримує її згідно процедури престолонаслідування
- монарх здійснює державну владу безстроково
- монарх офіційно непідлеглий будь-яким іншим суб'єктам
- монарх юридично безвідповідальний (відсторонити монарха від влади неможливо)

Необмежена монархія – така форма правління, де влада монарха не обмежується якимись органами чи законом: монарх відіграє роль єдинодержавного правителя

Види необмеженої монархії

деспотична

Єгипет, Вавилон, Ассирія,
Китай, Індія тощо

абсолютна

Бахрейн, Бруней, Ватикан,
Катар, Кувейт, ОАЕ, Оман,
Саудівська Аравія

Обмежена монархія – така форма правління, де влада монарха обмежена конституцією, або ж традицією та повноваженнями інших державних органів

Види обмеженої монархії

СТАНОВО-
представницька

конституційна

дуалістична

парламентська

Марокко, Йорданія,
Таїланд, Непал,
Малайзія)

Великобританія,
Швеція, Данія, Іспанія,
Японія, Норвегія,
Бельгія

Республіка – це форма державного правління, в якій державна влада належить виборним органам, які обираються на певний строк громадянами-виборцями або формуються загальнонаціональними представницькими (виборними) установами

**Види
республіки**

парламентська

президентська

змішана

Парламентська республіка – є різновидом республіканської форми правління, де головну роль в організації та функціонуванні вищої державної влади в країні відіграє парламент

Парламент формує уряд і має право в будь-який момент відправити його у відставку

Президент не має яких-небудь істотних повноважень
(Австрія, Італія, Ізраїль, Греція, ФРН)

Основні ознаки парламентської республіки

формальне верховенство парламенту, перед яким уряд несе відповідальність за свою політичну діяльність

уряд формується парламентом

виконавча влада існує окремо від президента, на якого покладені номінальні представницькі функції, а реальна влада належить главі, уряду (прем'єр-міністру, канцлеру)

президент може обиратися двома шляхами

- парламентом за правилами парламентської процедури і нести відповідальність згідно з конституціями перед парламентом;
- парламентом за участю представників адміністративно-територіальних (автономних) одиниць і спеціально створеним органом, який складається з парламентарів та представників суб'єктів федерації

Президентська республіка – це форма правління, де президент одноособово або з наступним схваленням парламенту формує уряд, яким сам керує (США, поширена в Латинській Америці: Бразилія, Аргентина, Мексика, Еквадор)

Основні ознаки президентської республіки

президент об'єднує повноваження глави держави і глави уряду (виконавчої влади)

позапарламентський метод обрання президента, він обирається шляхом загальних виборів

позапарламентський спосіб формування уряду (його очолює або призначає президент)

відсутність інституту парламентської відповідальності уряду (він несе відповідальність перед президентом, а не перед парламентом)

президент не має права розпустити парламент і призначити нові вибори

президент має право накладати вето на законодавчі рішення парламенту, однак воно може бути скасоване (переборене) більшістю голосів у парламенті

**Змішана
республіканська
форма державного
правління – це така
форма державного
правління, яка поєднує
ознаки президентської
і парламентської
республік (Франція,
Фінляндія, Монголія,
Україна тощо)**

Ознаки змішаної республіки

- формування уряду за участю глави держави й парламенту
- відповідальність уряду перед главою держави й перед парламентом
- відсутність конституційно визначеного статусу президента, ані як глави виконавчої влади, ані як глави уряду
- президент визнається арбітром або (та) гарантом у певних сферах державної діяльності
- заміщення поста (посади) президента шляхом загальних прямих виборів

Види змішаної республіки

парламентарно-
президентська

Венесуела, Греція,
Казахстан, Південна
Корея

президентсько-
парламентарна

Австрія, Ірландія,
Ісландія, Хорватія,
Фінляндія

Нетипові (змішані) республіканські форми правління

**республіка з
монархічними
елементами**
(«монархічна
республіка»)

в сучасному світі в умовах
тоталітарних систем
з'явилися республіки, яким
властивий найважливіший
елемент монархії –
незмінюваність глави
держави

**теократична
республіка**
(ісламська
республіка)

особлива форма
республіки, де
править
мусульманське
духовенство

джамахирія
(араб. – народовладдя,
влада мас)

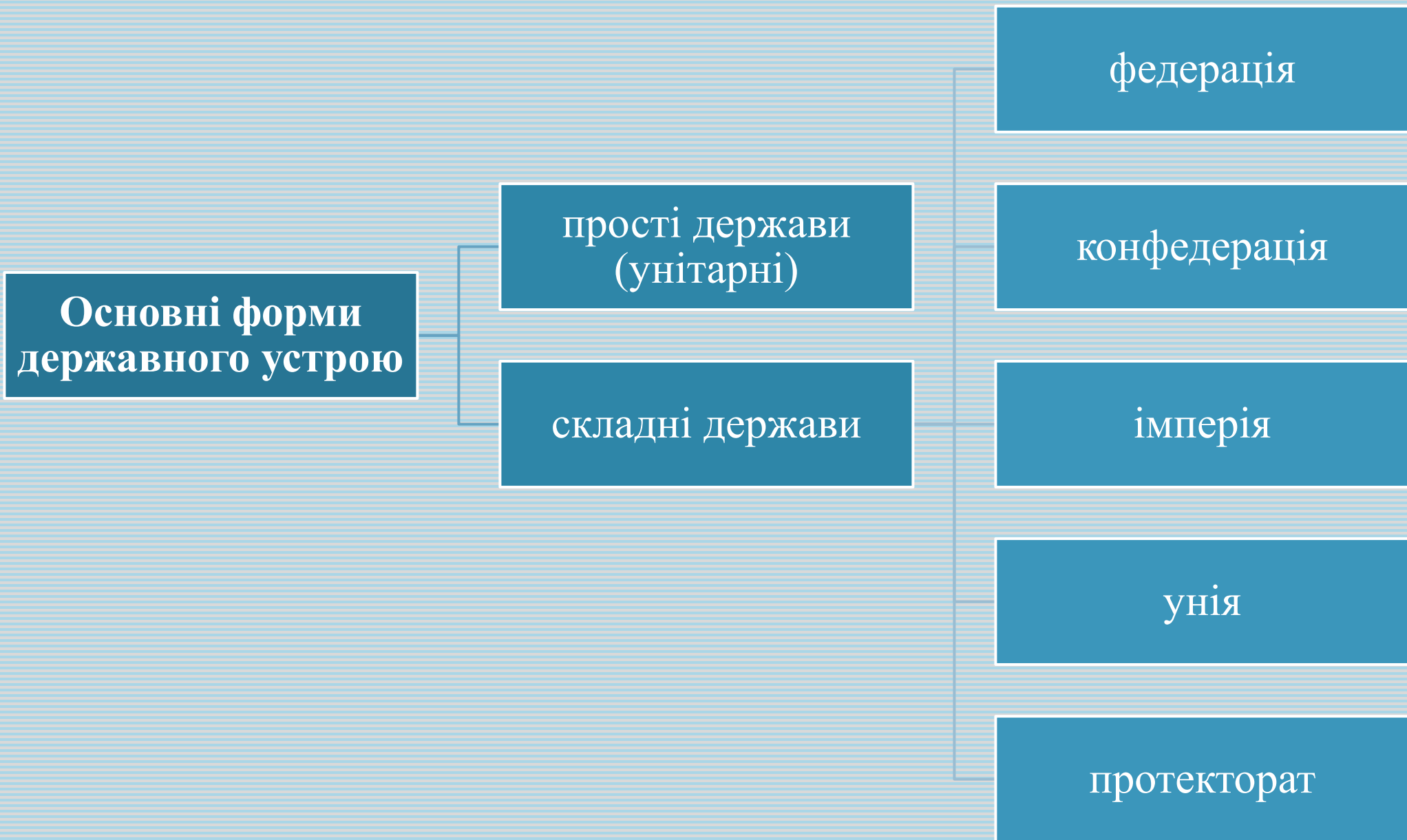
форма правління, за
якої відсутні
традиційні інститути
влади; вважається, що
всі державні рішення
приймаються усім
народом

3.3. Поняття та види форми державного (територіального) устрою

Форма державного устрою є внутрішнім поділом території держави на складові частини – територіальні одиниці, автономні, культурні, політичні утворення чи навіть суверенні держави

Форма державного устрою також відображає характер співвідношення держави в цілому та окремих її частин

Унітарна держава – це держава, територія якої поділяється на територіальні одиниці, які не мають ознак державності

- Китай
- Норвегія
- Польща
- Швеція
- Франція
- Японія та багато інших

Складні держави – це такі держави, які складаються з окремих державних утворень, що мають певні ознаки державності, зокрема і суверенітет, але певну частину своїх суверенних прав, переважно у сфері зовнішньої політики, передали центральним союзним органам держави

Це також одна або декілька суверенних держав, які створили єдину велику і складну централізовану державу в результаті завоювання інших суверенних держав або політичного насильства чи неоколоніальної політики

До складних держав належать

федерація

конфедерація

імперія

унія

протекторат

Федерація (від лат. *foedus* – об'єднання, союз) – це єдина держава, до якої входить кілька територіальних утворень (суб'єктів федерації), що володіють суверенітетом або мають певні ознаки державності

У сучасному світі близько двадцяти федерацій

У цих державах проживає фактично третина населення Землі (Бельгія, Бразилія, Індія, США, ФРН тощо)

Види федерації

Конфедерація – це державно-правовий союз суверенних держав, створений для досягнення певних цілей шляхом утворення одного або кількох спільних органів

Конфедерація часто розглядається в якості проміжної форми держави, етапом до створення федерації

США (1776 – 1787 рр.)

Німеччина (1815 – 1867 рр.)

Швейцарія (1815 – 1848 рр.)

Сенегамбія (1982 – 1989 рр.)

У минулому значне поширення мали такі специфічні форми складних держав

імперія

велика
багатонаціональна
держава, створена
шляхом
насильницького
приєднання
раніше
незалежних
держав або частин
інших держав

унія

об'єднання декількох
монархічних держав,
очолюваних єдиним
монархом

особиста

реальна

протекторат

протекторат
держав

міжнародний
протекторат

Протекторат держав – це засноване на письмових чи інших угодах нерівноправне об'єднання держав, в якому підопічна сторона передає державі-протектору права на здійснення частини своїх суверенних прав (політичної дієздатності) на умовах збереження власної державності (суверенітету) та одержання політичної, воєнної, фінансової допомоги, а також інших послуг

Міжнародний протекторат (опіка) – встановлюється світовою співдружністю, міжнародними організаціями над територіями, які не мають своєї державності, в яких населення політично не організоване. Він має зовнішню схожість з протекторатом держав, оскільки здійснення міжнародної опіки територій звичайно доручається конкретним державам

3.4. Поняття та види форми державно-правового (політичного) режиму

Форма державного режиму вказує на сукупність прийомів, методів і засобів здійснення державної влади

Форми державного режиму

демократичний

антидемократичний

Демократичний державний режим — це стан політичного життя суспільства, за якого державна влада здійснюється на основі принципів широкої і реальної участі громадян та їх об'єднань у формуванні державної політики, утворенні та діяльності державних органів, дотримання прав і свобод людини

**Види
демократичного
державного режиму**

ліберально-
демократичний

консервативно-
демократичний

радикально-
демократичний

Антидемократичні державні режими – це режими, за яких державна влада здійснюється шляхом обмеження та порушення формально проголошених прав і свобод людини

**Види антидемократичного
державного режиму**

деспотичний

авторитарний

тоталітарний

Список використаних джерел

1. Бостан С.К. Форма правління сучасної держави: проблеми історії, теорії, практики : [монографія] / С.К. Бостан. – Запоріжжя : Юрид. ін-т ; Дике поле, 2005. – 540 с.
2. Теорія держави та права : підруч. / [Є.О. Гіда, Є.В. Білозьоров, А.М. Завальний та ін.] ; за заг. ред. Є.О. Гіди. – К. : ФОП О.С. Ліпкан, 2011. – 576 с.
3. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є.В. Білозьоров, О.Б. Горова, В.П. Власенко, А.М. Завальний, Н.В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С.Д. Гусарєва, О.Д. Тихомирова ; Нац. акад. внутр. справ. Київ : Освіта України, 2017. 320 с.
4. Теорія держави та права [Текст]: навч. посіб. / [Власенко В.П. та ін.] за заг. ред. С.Д. Гусарєва. – К. : 7БЦ, 2022. 470 с.